

Konečný, Lubomír Jan

Dosavadní výsledky archeologického průzkumu hradu Obřan u Brna

Archaeologia historica. 1977, vol. 2, iss. [1], pp. 229-238

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139186>

Access Date: 29. 08. 2024

Version: 20240829

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Dosavadní výsledky archeologického průzkumu hradu Obřan u Brna

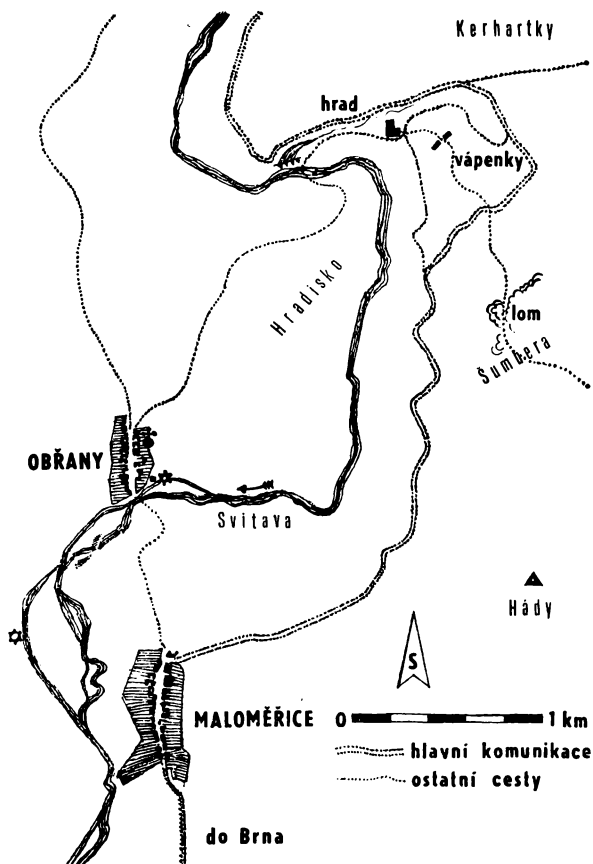
LUBOMÍR KONEČNÝ

Zřícenina, nově objevená teprve v r. 1957 je situována na výrazném ostrohu vybihajícím mezi Obřany a Bílovicemi do údolí Svitavy (obr. 1). O jejím ztotožnění s hradem pánů z Obřan se ještě do nedávna pochybovalo.¹ Poloha hradu byla hledána na různých místech v bezprostřední blízkosti Obřan, nebo přímo v Obřanech (srov. R. Vermouzek 1960, 12–16). V Obřanech lze však předpokládat pouze sídlo praotce rodu Přibyslava z Křižanova, který se psával po Obřanech od r. 1234 (CDB III, 76).² Přibyslav držel již někdy ve třicátých letech 13. stol. (patrně výsluhou za svůj úřad na starém brněnském knížecím hradě) oblast Posvitaví severně od Maloměřic. I když tomu nenasvědčují žádné archeologické nálezy, není vyloučeno, že jeho příležitostné sídlo (spíše hospodářský dvorec) mohl být situován na ostrožně s farním kostelem sv. Václava a Barbory, který je v jádře pozdněrománský. Taková poloha panského sídla ve vsi a uprostřed zemědělských pozemků by byla pro způsob života v druhé třetině 13. stol. typická. Po Přibyslavově dceři nabyt posvitavského panství jeho zeť Boček, původem ze Zbraslavi, fundátor žďárského kláštera a vlastní zakladatel obřanské větve, i když se po Obřanech nikdy nepsal, jak bylo často mylně uváděno.³ Nejstarším známým předkem erbu vrchních pruhů byl tedy Bočkův otec Gerhard ze Zbraslavi,⁴ který sám ovšem nedržel Obřany (jak nesprávně uvádí také interpolátor kroniky žďárského kláštera), ale mj. patrně právě sousední lišeňské panství, které patřilo potom Bočkovu bratru Smilovi, jenž se psal později po Střílkách, u nichž si vystavěl vlastní hrad.

Starší syn Bočkův Smil zemřel již r. 1268, mladší Gerhard vystupuje jako králův důvěrník před tažením v r. 1278. V lednu téhož roku se poprvé píše po Obřanech (CDM IV, 153). Jak potvrzují i nálezové okolnosti, jeho nový přídomek souvisí již s nově vybudovaným ostrožným hradem, vzdáleným asi 3 km severně od Obřan. Není snad ani náhodné, že interpolátor žďárské kroniky změnil Gerharda se stejnojmenným praotcem rodu. Zmínka o obřanském hradě v kronice je interpolací z doby po r. 1316 s ohledem na „modo ruptum“ a na poslední zprávy z genealogie fundátorů žďárské kroniky, končící po r. 1312.⁵ Rozsah interpolace je dán zřejmě verši 427 až 438 (kapitola 7),⁶ které začínají:

Huius erat genitor Gerhardus nomine, quodam
de castro dictus, Obersen quod erat vocitatum;
nobile castellum satis hoc fuit, et modo ruptum.
Hoc in Latino resonat quasi castra gygantum;
ober enim Sclavice Latine sonat quasi gygas,
Teutunici castrum tamen hoc Oberzez modo dicunt.
Hoc in Latino resonat quasi sessio maior.
Sed prudens lector animo perpendere debet,
quod non Deutunice, sed de Sclavico trahit ortum.

Obr. 1. Celková situace se zakreslením komunikací.

Interpolace vznikla nejspíše v době prvního přepisu žďárské kroniky (J. Šilhan 1968).

Módní Gerhardův hrad tedy překvapivě podržel starší české jméno vesnice, neboť v pramenech uváděné názvy jako Obersez, Obersas, Obersaz, Obrzes, Obrzan, castrum Obersan, Oberzan (1316) nelze vysvětlit jinak, než jako Obrány s lokální koncovkou –as, (od Obrás), nebo genitivní německou –es (V. Prasek 1904, 50–51).⁷ Samotná interpolace ve žďárské kronice však nasvědčuje tomu, že význam názvu Obrány byl již tehdy pochopen romanticky, jako odvozenina od českého „obr“ (castra gygantum), a to nepochybně ve vztahu k pravěkému hradisku u Obrán.⁸ V tomto smyslu je volba názvu dobová (srov. soudobý německý název Riesenburg). Pozoruhodné je, že ještě pozdější hrad pánů z Kunštátu u Bystřice pod Hostýnem dostal název Obrány.⁹

Vznik hradu nebyl dán pouze výhodnou polohou ostrohu nad Svitavou (umožňující přímý výhled na město Brno s hradem Špilberkem, který se tehdy budoval), nýbrž i výhodnou polohou komunikační. Z novějších archeologických poznatků plyne, že svitavské povodí severně od Brna a zdejší rudná oblast byly již od 11.–12. století zalidněny.¹⁰ Podle častých porostních názvů byla tehdy celá oblast zalesněna. Smysl středověkých komunikací snad ještě navazoval na starověké zemské stezky, tj. na dálkovou stezku posvitavskou, kontrolovanou při

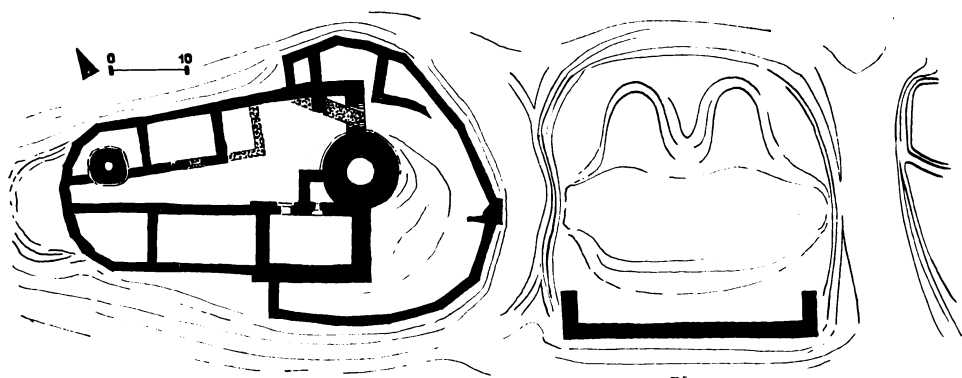
vstupu do brněnské roviny obřanským hradiskem (srov. V. Richter 1970, 142) a na příčnou cestu, která musela již v době popelnicových polí spojovat obřanské hradisko s osídlením při zemské stezce v povodí Říčky (dvojhradisko u Líšně, opevněné sídliště na Chochole aj.)¹¹ a současně s hlavní rudnou oblastí. Ve středověku měly obě tyto cesty již podružný význam, neboť byly částečně nahrazeny novou komunikační sítí. Přece však svitavská cesta existovala, i když není jisté, zda mohla probíhat v říčním údolí.¹² Na příčné komunikaci (probíhající od obřanského hradiska Těsnohlídkovým údolím) vznikla hlavní přístupová cesta k hradu, která dále pokračovala směrem k líšeňskému hradišti, na jehož protilehlé — již v pravěku osídlené ostrožně — vznikl dosud neznámý „Horákovský hrad“.¹³ Nový Gerhardův hrad, situovaný tak nad křižovatkou obou cest kontroloval zejména poledníkovou komunikaci, která musela pro původní nepřístupnost svitavského údolí z brněnské roviny (skalní soutěska) probíhat bezprostředně podél něho a dále po horském hřbetu k Maloměřicím. Poškození brněnského obchodu bylo ostatně hlavním důvodem pozdějšího rozboření hradu.

Rovněž zakladatel sídla Gerhard patřil podle Dudíka v neklidných dobách po Otakarově smrti k zemským škůdcům, vydržujících tlupy žoldnéřů a ohrožujících cesty. Za to pak r. 1281 Albert Saský vsadil Gerharda z Obřan a Milotu z Dědic do vězení.¹⁴ Jednalo se patrně o zákrok proti moravské šlechtě, která se nechtěla podrobit usnesení pražského sněmu, k níž Dudík počítá rody pánů z Kunštátu (Obřan), Švábenic, Šumburka, Riesenburka a Kravař, opírající se o své hrady a příbuzné Kuenringy v Rakousích.¹⁵ Gerhard se v pramenech znovu objevuje teprve po královské amnestii koncem r. 1283. V následujících letech patrně opět řádil se svým lidem v údolí svitavském. Střediska protikrálovského odporu likvidoval postupně Záviš z Falkenštejna při králově pobytu v Brně r. 1286. V únoru téhož roku se Gerhard z Obřan podrobuje králi, přísahou na krucifix, slibuje věrnost a zavazuje se, že lid svůj rozpustí a nikde více nedopustí, nýbrž zabrání, aby tito neb někdo jiný zemi hubili...; současně žádá o navrácení dobytých hradů, měst a vsí. Svůj slib neporušil až do smrti v roce 1291. Pro rozboření hradu Obřan v souvislosti s Gerhardovým pokolením r. 1286 není historických dokladů (J. Šilhan 1968, 31–32), ani jiných předpokladů. Gerhardův syn Smil, jenž se r. 1307 přidržoval strany Jindřicha Korutanského, získal patrně po Vítkovi ze Švábenic titul moravského podkomořího. Jeho vztah k Janu Lucemburskému nebyl příznivý. Příznačné pro politickou orientaci Smila i jeho politických spojenců (např. pánů z Boskovic) byla inklinace k Rakousům, podmíněná snad i majetkovou držbou a správní službou členů rodů na jižní Moravě. Zda došlo při dobývání hradů odbojně šlechty r. 1312 také na hrad Obřany nevíme. Přece však stihl Smila stejný královský trest jako dočasně pány z Boskovic, totiž konfiskace majetku. Smil, uprchnuv zřejmě před královským hněvem s Arklebem z Boskovic do Rakous, zemřel jako poslední mužský potomek rodu někdy v r. 1313. Jeho majetek se v zápětí ocitá v rukou Jindřicha z Lipé. Nová čeládka obřanského hradu poškozovala pravděpodobně v těchto neklidných dobách příležitostnými loupežemi brněnský obchod. Není proto divu, že zanedlouho — v roce 1315 nebo 1316 — v souvislosti se vzpourou Ronoviců jej brněnští měšťané dobyli. Jak potvrdil také výzkum, nebyl hrad nadále obnoven, nýbrž rozkotán. Snad to byla podmínka brněnských měšťanů při vracení zboží Jindřichu z Lipé r. 1318.

*

Vlastnímu hradu je předloženo asi 40 m dlouhé předhradí, oddělené od hradu i od horského hřbetu příkopy (obr. 2). Jádro vlastního hradu tvoří v půdo-

ryse axiálně pravidelný protáhlý a na západě se zužující útvar. Prostor mezi východní čelní zdí hradního jádra a příkopem zaujímal parkán. Úsekovitě zalamaná parkánová zeď se na severu i na jihu pravidelně přimykala k hradebnímu jádru. Mohutná čelní zeď hradu je přerušena vetknutou válcovou věží, vystavěnou v místě nejvyššího výběžku skalní šije. Věž má v průměru přes 10 m, s vnitřním prostorem širokým 3,5 m. V severním úseku čelní zdi, vedle věže, jsou pozůstatky vstupní brány, jíž procházela štětovaná cesta od někdejšího dřevěného mostu, spojujícího parkánovou zeď s předhradím, jak nasvědčují ještě zbytky kamenného polopiliře parkánové hradby, předstupující do příkopu (obr. 3). Dispozice hradního jádra je rozvržena do dvou základních podélných traktů, severního a jižního, vzájemně oddělených průběhem skalní šije jež byla zarovnána a vymazána maltou jako cesta. Jižní trakt je rozdělen dvěma příčkami ve 3 prostorové jednotky, z nichž byla dosud prozkoumána pouze východní. Šlo o podsklepený několikopodlažní palác, vertikálně převyšující ostatní části traktu. Přístup do jeho ve zdech zachovaného sklepa byl širokým vchodem v severní zdi, k němuž byla vylámaná ve skále ulička. Přístavek mezi palácem a okrouhlou věží snad prostředkoval vertikální spojení palácových pater a současně nástup na hradební ochoz. Můžeme-li jižní tříprostorový trakt předběžně označit jako palácový, severní trakt zaujímal stavby hospodářského charakteru. Jde především o téměř 12 m dlouhou budovu se zdíkem zachovaným místy do 2 m výše, jež byla přístupná portálem od jihu. Šlo patrně o příbytek služebnictva a zbrojnošů. V nejzápadnější části severního traktu byla situována cisterna. Byla to půdorysně zhruba kvadratická do skály zahlabená stavba se zakulacenými rohy o průměru asi 5 m. 7 m hlubokou čerpací skruž o průměru 105 cm, vyzděnou (kromě nejspodnějšího úseku) na sucho, obklopoval 2 m silný věnec z radiálně, na sucho kladených velkých lomových kamenů, omazaný na vnější straně 20–25 cm silnou vrstvou šedomodrého jílu. Dešťovka byla patrně sváděna ze střechy traktu přes kamenný věnec a písečný filtr do čerpací skruže. Vnější vrstva jílu chránila objekt proti povrchovým splachům. Nad vlastní cisternou lze předpokládat nadzemní stavbu. Šlo tedy o blízkou analogii pískové cisterny tyrolského hradu Rodenegg.¹⁶ Stratigraficky je však situace v severním traktu složitější. Pod vstupní částí probíhá 2 m silné základové zdivo jehož průběh se přímo pod branou lomí severozápadním směrem a pokračuje pod severní zeď hradního jádra. Podobně ve východní části severního traktu bylo objeveno 1 m široké do skály zapuštěné zdivo, půdorysně

Obr. 2. Dispozice hradu podle dosavadních vykopávek (přibližné zaměření a rekonstrukce autora).

vymezuje kvadrát o straně asi 8 m, v částečně superpozici pod jižní zdí traktu. Vše nasvědčuje tomu, že nešlo o přestavbu v důsledku poškození hradu, ale pouze o změnu stavebního plánu. Tuto pravděpodobnost potvrzuje průběh základového zdiva pod vstupem do hlavní budovy severního traktu i celková nálezořá situace, neboť ve stratigrafii získaných profilů v různých částech hradu není patrná stopa částečného zničení objektu před jeho konečným a jedno-
rázovým zánikem. Mimoto zmíněné základové zdivo sestává téměř výhradně z místního načervenalého druhu kamene, z něhož byla postavena i okrouhlá věž, dochovaná část paláce a základové zdivo v severní části hradu. Zdá se tedy, že tyto části byly vybudovány nejdříve, přímo v souvislosti s terénní úpravou ostrožné šíje. V dalším průběhu stavby bylo totiž použito i jiných druhů kamene. Po obou stranách hradní brány zůstaly zachovány masivní kamenné patky s dovnitř sešikmenou vnitřní stranou. Sešikmení doprovázelo zkosení na hraně, probíhající po celé výšce původního ostění (obr. 4). Další dvě patky tohoto typu byly objeveny v sekundární poloze u severovýchodního nároží hradu. Klenba brány byla provedena z gotických cihel, jež podržely svou původní vazbu i ve zřícené podobě. Cihel bylo hojně používáno zejména při dozdivání záklenků oken a portálů. Přimo na úrovni prahu brány ležel velký kamenný žernov. Není vyloučeno, že sem byl po rozboření hradu položen záměrně, symbolicky.¹⁷ Jak tomu napovídá fragment zdiva, mohla být nad branou situována vrátnice nebo dokonce kaple. Těsně před branou byly objeveny kamenné základy budovy, přiléhající k parkánové hradbě a respektující přístupovou komunikaci k bráně. Podle množství dochované mazanice s otisky kúlů šlo zřejmě o dřevěnou stavbu snad řemeslnického účelu. V severozápadním rohu parkánu se nacházela hranolovitá věž.

Předhradí bylo po celé své jižní délce ohraničeno rovnoběžnou, 35 m dlouhou a 2 m širokou zdí, jež byla na obou koncích dovnitř pravouhle založena. Podle jejího sklonu, původní výšky i stratigrafických zjištění (bohatý destruktční horizont), šlo zřejmě o podezdívku pro dřevěnou konstrukci vyvornávající terén pro zástavbu předhradí. Jak bylo sondážně ověřeno archeologickými nálezy, byla též uměle upravena i plošina nad příkopem naproti předhradí, kde snad stávala dřevěná stavba kontrolující přístupovou komunikaci.

V údolí Svitavy, těsně pod patou ostrožny na níž je zřícenina situována, stávala zaniklá podhradní osada, lokalizovatelná částečně povrchovým sběrem i zbytkem pluziny. K tomuto malému podhradí, o němž není v pramenech jediné stopy, příslušel, jak se zdá, rybník zatápějící tehdy část Těsnohlídkova údolí až ke Svitavě. Domnívám se, že původní název podhradní vsi je ukryt v pomístním jméně nedaleké lesní trati „Kerhádky, Gerhádky“, lokalizovaném dosud mylně do polejí jihovýchodně Bílovic.¹⁸ Název (původně Gerhardky) je nepochybně odvozen od Gerharda z Obřan, zakladatele hradu, a současně i podhradí. Pojmenování podhradí po zakladateli hradu bylo ostatně tehdy běžné (srov. např. Hartmanice a lesní trati Přední a Zadní Hatman pod Holštýnem, nebo lokaci Všeбора z Lelekovic Šebrov). Název obřanského podhradí, zaniklého nepochybně současně s hradem byl později přenesen rovněž na přilehlý horský hřbet, slující odtud Hády (již na rukopisné mapě z konce 18. století). Při popisu hranic líšeňského panství v listině z r. 1261 jsou totiž Hády jmenovány ještě Lysou horou (Lissahuera), takže nelze přijmout Skutilův výklad od němec. „Heide“ (planě, pusté místo).¹⁹

Svitavská stezka, přicházející podél řeky od severu, procházela zmíněným podhradím, odkud stoupala Těsnohlídkovým údolím k hradu a dále pokračovala po vrstevnici k Maloměřicím a Brnu. Jiná cesta vedla od hradu po náhorní planině kolem blízké středověké vápenky, v jejímž okolí jsou stopy výrobních

Obr. 3. Odkrytý polopiliř parkánové zdi pro bývalý most (foto KSSPPOP Brno).

i sídelních objektů, dále na východ. S podhradím byl hrad spojen ještě jinou, dnes dobře patrnou cestou, vedoucí přímo podél šíje ostrožny.

Dispozičně, svým celkovým umělecko-historickým výrazem a reprezentačními požadavky je hrad charakteristickým, drobnějším sídlem vrstvy vyšších feudálů, konstituující se v době Přemysla Otakara II., již se podařilo úplně se odpoutat od půdy, s níž byli do té doby spojeni. Dobově progresivní pro obřanskou dispozici je zejména důsledná stavebně-funkční diferenciace základních prvků hradu. Tak válcová věž neměla již ani stopy tradiční „magna turris“. Jak svou okrouhlou podobou a rozměry, tak situováním v průčelí byla již ryze fortifikačním elementem aktivní obrany. Poloha paláce (v jehož zříceninách byly učiněny nejvýznamnější nálezy) již není v nejzazší části hradu jako dříve, nýbrž bezprostředně za čelní hradbou. Rovněž brána se nachází přímo ve frontální zdi, i když pod ochranou věže. Vývojově důležitým rysem je rovněž oboustranná obvodová zástavba a dispozičně protáhlý, pravidelný tvar hradního jádra, jehož nároží bylo zajištěno velkými tesanými kvádry. Pokročilý je rovněž štítové vpřed vybihající parkán, umožňující obsáhnout střelbou z ochozu větší plochu předpolí. Celková architektonická kompozice hmot tohoto dynamického typu představovala vysoký výtvarně psychologický účin. Z Obřanům nejbližších analogií v našich zemích lze jmenovat aspoň hrady Dobronice a Vítějovice ze samého počátku 14. stol. Válcová věž je pro moravské hrady tohoto období typická.

Dobově velmi pokročilá dispozice obřanského hradu je výsledkem jediné organické stavební etapy započaté někdy v sedmdesátých letech 13. stol. Do období poslední třetiny 13. století lze rovněž datovat nepočtené architektonické fragmenty (i s kamenickými značkami), jež byly na lokalitě dosud nalezeny. Nálezová situace a zejména vertikální stratigrafie (např. cisterna, věž, brána) dále plně nasvědčují tomu, že hrad definitivně zanikl již v první čtvrtině 14. stol., což odpovídá analýze písemných pramenů, určující zánik objektů do let 1315–1316. Tomuto chronologickému zařazení hradu odpovídá též získaný nálezový soubor keramiky a železných předmětů, představující tak současně archeologický materiál hodnověrně datovatelný zhruba do čtyř desítekletí. Uvede-

Obr. 4. Odkryv hradní brány – pohled od východu (foto A. Kříž).

né časové zařazení dále potvrzují numismatické nálezy z areálu hradu, mj. též unikátní víčko schránky na brakteáty.²⁰

Z bohatého nálezového souboru se dochovalo několik celých nádob ve válcové věži, stratigraficky ověřených a datovaných numismatickými nálezy (V. Nekuda-K. Reichertová 1968, 115, 243–247). Keramiku z lokality lze v zásadě rozlišit na dvě základní skupiny: jednak na běžnou středověkou keramiku společnou nejstarším raněfeudálním hradům, tvořící převážnou většinu získaného materiálu, jednak na různé druhy keramiky, jež může být pokládána vzhledem ke své kvalitě a ojedinělosti za dobově vzácné zboží nebo import spojený s prostředím feudála. U prvního druhu převažují varianty okrajů vně vyhnutých, odsazených a vodorovně vytažených až převislých. Typologicky převažují hrnce, hrnky a džbány. Dna drtivě většiny nádob této skupiny nesou stopy podsýpky, pouze asi 15 % stopy odříznutí. Nápadná je absence tuhy ve hmotě nádob a keramických značek na dnech (pouze 1 exemplář s kolkovaným uchem), což může souviset s masovou produkcí městských brněnských dílen. Do skupiny módního zboží jsem zařadil kromě zcela atypického materiálu rovněž keramiku polévanou (oboustranně nebo jen uvnitř zeleně až hnědě), dále tenkostěnnou keramiku kulovitých tvarů na povrchu i ve hmotě cihlově červenou, ojediněle natřenou proužkem bílé barvy, dále zboží z velmi jemně plavené mastné hlíny bílošedé barvy (1 zlomek s červenou malbou) a konečně i střepy s plošným nátěrem tmavěčervené engoby na světlém podkladě.

Inventář železných předmětů je velmi podobný např. souboru z českého hradu Bolkova z přelomu 13.–14. stol. (A. Hejna 1962, 455 n). Vyskytují se ostruhy s přímým trnem opatřeným šestipaprscitým kolečkem, ale i s bodcem zesíleným kosočtvercovým vývalkem. Rovněž ostatní nálezy jsou z období kolem r. 1300 (přezky, hroty, nože, sekery, kování, zlomky zbroje a výstroje, klíče atd.). Z ostatních nálezů jsou pozoruhodné fragmenty zeleně polévaných zvíře-

cích figurek, parohová hrací kostka s 1–6 puntiky, zlomek akvamanile a uni-kátní rukojeť ze slonoviny v podobě ženské postavy. Byly rovněž nalezeny zlomky skleněných pohárů.

Poznámky

- 1 V. Nekuda—K. Reichertová 1968, 243; nejnověji J. Šilhan spojuje zříceninu s hradem Ronovem uváděným v letech 1365 a 1366 „prope Brunam“ a „in confinio brunensi“ (dosud nepublikováno). K problematice Ronova vrátím se v jiné studii.
- 2 Nesprávným přepisem této listiny vznikl Přebor z Obřan, uvedený do literatury Hosákovým místopisem. Přibyslavův pozdější titul brněnského kastelána se vázal ještě ke starému knížecímu hradu na Petrově, zrušeném ve 30. letech 13. stol. v souvislosti s městskou lokací Brna. Není ovšem zcela vyloučeno, že se dotyčný Přibyslav psal také po sousedních Maloměřicích (srov. RBM I 895, CDB III, 165).
- 3 Boček, připomínáný jako syn Gerharda ze Zbraslavi r. 1232 (CDB III, 25) byl ve třicátých letech zemským maršálkem, podkomoří moravský a později znojemským kastelánem až do své smrti r. 1255.
- 4 Gerhard ze Zbraslavi je připomínán v letech 1222–1240. Roku 1234 byl přerovským kastelánem, 1236–1240 olomoucký purkrabí. K jeho zbraslavskému sídlu srov. J. Unger, Středověké nálezy z „Hradiska“ u Zbraslavi, VVM XVII-1, 1965, 78 n.
- 5 J. Šilhan, 1968, 32.
- 6 Cronica domus Sarenis, Brno 1964.
- 7 Etymologické vývody z německého „Obersess“ — sessio maior — považuje za nesprávné již interpolátor žďárské kroniky; tuto konjekturnu správně zavrhl již V. Prasek.
- 8 Jako etymologický výklad Obřan byla přijata rovnice ob (ъ) — v (ъ) ršené → obršené, obršany (kdo bydlí obvrch), srov. Černý—Váša 1907, 249, nebo odvození od „obora“, srov. V. Prasek 1904, 52. K etymologii Obřan srov. též V. Richter 1965, anm. 26.
- 9 Hrad byl zbudován teprve po zániku hradu pánů z Obřan, patrně až v pokročilém 14. stol., od kdy se také objevuje v pramenech (srov. I. L. Červinka 1942, 24, obr. 7). S vědomým navázáním Kunštátských na pány z Obřan setkáváme se ve zfalšované, tzv. Münsterberské genealogii fundátorů žďárského kláštera, vepsané do tzv. Bočkovy bible (15. stol.), podle níž se poslední Smil z Obřan psával podle Kunštátu a zanechal syna Bočka.
- 10 Srov. V. Hrubý 1961, 130 n.; K. Marešová 1968/1969, 59 n.; V. Grolich 1970, 1–2; V. Souchopová 1970; srov. též slovanské nálezy z jeskyně Pekárny (esovitě záušnice).
- 11 Na důležitou úlohu Starých zámků u Líšně v těžbě rudy naposledy upozornil B. Novotný (SPFFBU E 16, 1971, 222).
- 12 L. Hosák 1966, 5; R. Burkhart 1971, 13 n.; V. Bednářová 1958.
- 13 Srov. A. Slavík 1897, 221. Podle keramických nálezů byla ostrožna se zříceninou středověkého hradu osídlena již v době popelnicových polí.
- 14 Srov. Cronica domus Sarenis (1964) kap. 17; z absence jmen obou předních velmožů na listinách od srpna 1281 usuzuje Dudík na jejich zatčení.
- 15 Jindřich z Kuenringu byl skutečně blízký příbuzný Alberta z Valtic, Gerhardova tchána. Přes svou sestru Anežku byl Gerhard zpřízněn s pány ze Švábenic a dcerami Eufemií a Anežkou s pány z Lomnice a Šumberka.
- 16 Srov. např. Piper 1904, 195, Fig. 201.
- 17 Mlýnské kameny v bráně snad symbolizovaly tabuované místo, zákaz vstupu. Tak vykládá rovněž H. Friesinger uložení žernovu v bráně hradiska Thunau, zaniklého před polovinou 12. stol. (Referát na mikulčickém symposiu 28. 8. 1974: Bisherige Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen auf der „Schanze“ in Thunau bei Gars am Kamp). Podobné analogie jsou rovněž z Mikulčic.

- 18 Nejasný Wolného údaj o zbytcích (obřanského) hradu (G. Wolny 1837, 336–7) vztáhl nesprávně A. Slavík (1897, 139) na „Hradisko“ u Bílovic, které je však eneolitického původu. Přesto, že Wolného údaj správně opsal A. Kubíček v knize „Adamovskými lesy“ (1922), dřívější údaje svedly Kalu (1931) k abstraktní lokaci této lokality někde na horský hřbet mezi Bílovice a Kanice, kde ovšem není po nějaké středověké zřícenině stopy.
- 19 J. Šilhan vykládá název od českého „hádati se“ a geneticky jej spojuje se sporem r. 1364 o zdejší vinice (Streitberg?), srov. CDM IX, 371.
- 20 P. Radoměřský 1966, 151–7. Z dalších nálezů jsou to čtyřhranná mince Albrechta Rakouského, groše Jana Lucemburského a parvus z téhož období. Většinu nálezů učinil pan Antonín Kříž, jemuž přísluší dík za mnohaletou nezištnou, obětavou a veřejně prospěšnou spolupráci při odkryvných i zabezpečovacích pracech.

Literatura

- Bednářová V., Osídlení Adamovska v letech 1200–1500, VZAO II, 1958.
- Burkhardt R., Příspěvek k lokalizaci Wildenbergu a hradů ve Svitavském údolí, VZAO XV, 1971.
- Cronica domus Sarensis, Brno 1964.
- Černý F.–Váša P., Moravská jména místní, Brno 1907.
- Červinka I. L., Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze Moravské, Brno 1942 (rukopis v AÚ ČSAV Brno).
- Grolich V., Železářství na Olomučansku v 11. století, VZAO XIV, 1970.
- Hejna A., Soubor nálezů z hrádku Bolkova v severových. Čechách, PA 1962–2.
- Hosák L., Co nám vyprávějí místní a pomístní jména o minulosti Blanenska, ZVAO X, 1966.
- Hrubý V., Staroslovanské Brno, Brno v minulosti a dnes III, Brno 1961.
- Kala A., Bílovice nad Svitavou, Brno 1931.
- Marešová K., Slovanské pohřebiště v Bílovicích nad Svitavou, ČMMus 1968/1969, LIII/LIV.
- Nekuda V.–Reichertová K., Středověká keramika v Čechách a na Moravě, Brno 1968.
- Prasek V., Obřany – Obersaz, ČMMor 28, Brno 1904.
- Piper O., Österreichische Burgen III, Wien 1904.
- Radoměřský P., Příspěvek k datování středověké osady na Sekance a problematika nálezů tzv. měděných brakteátů ve střední Evropě, Muzejní a vlastivědná práce IV, 1966.
- Richter V., Die Anfänge der Grossmährischen Architektur, Magna Moravia 1965.
- Richter V., Vyšetření jak vznikala některá moravská města, Brno v minulosti a dnes 1970 (IX).
- Slavík A., Vlastivěda Moravská II/6, Brno 1897.
- Souhopová V., Výzkum slovanských železářských pecí v Olomučanech, Zprávy okresního vlast. muzea, Blansko 1970.
- Šilhan J., Jindřich Heimburský, VVM XX, 1968.
- Vermouzek R., Hrad Obřany, VZAO IV, 1960.
- Wolny G., Die Markgrafschaft Mähren II, II. Abt., Brünn 1837.

Die bisherigen Ergebnisse der archäologische Erkundung der Burg Obřany bei Brno

Die Freilegungsarbeiten an dieser Lokalität sind im letzten Jahrzehnt so weit fortgeschritten, daß es heute schon möglich ist, die Reste dieser Burg einer kunst-historischen und archäologischen Analyse zu unterziehen und sie im Rahmen der Historiographie des breiteren Svitava-Flußgebiets bei Brünn zu interpretieren.

Die baugeschichtlichen, mit der Stratigraphie der archäologischen Funde und

schriftlichen Quellen verglichenen Untersuchungsergebnisse gestatten es, das Bestehen dieser Burg in die Zeit zwischen den siebziger Jahren des 13. Jahrhunderts und das Jahr 1316 zu verlegen und sie auf diese Weise mit dem Sitz der Herren von Obřany zu identifizieren, der in der Chronik des Klosters von Žďár erwähnt wird. Es handelte sich um eine, an der damaligen Zeit gemessen, außerordentlich fortschrittliche und kunsthistorisch wertvolle Disposition mit einem runden Bergfried; dieser war in die Frontmauer des Burgkerns eingebaut, an die sich auch der Palas anschloß. Bei dem Bau hatte man reichlich Ziegel verwendet. Ein ganz einzigartiges bautechnisches Denkmal ist die erhalten gebliebene Zisterne mit Sandfilter, die Analogien auf österreichischen Burgen findet. In der Disposition und an Repräsentationsfähigkeit war diese Burg der typische Sitz jener höheren Feudalschicht, die sich zur Zeit Přemysl Otakars II. konstituierte. Die Lokalität bot reiches Fundgut, das auch von Münzen datiert wird.

Abb. 1. Gesamtsituation mit eingezeichneten Kommunikationen.

Abb. 2. Grundrißdisposition der Burg nach den bisherigen Ausgrabungsergebnissen (annähernde Vermessung und Rekonstruktion des Autors).

Abb. 3. Freigelegter Halbpfeiler der Burggrabenmauer für die ehemalige Brücke (Lichtbild: KSSPPOP Brno).

Abb. 4. Freilegung des Burgtors — Blick von Osten (Lichtbild: A. Kříž).